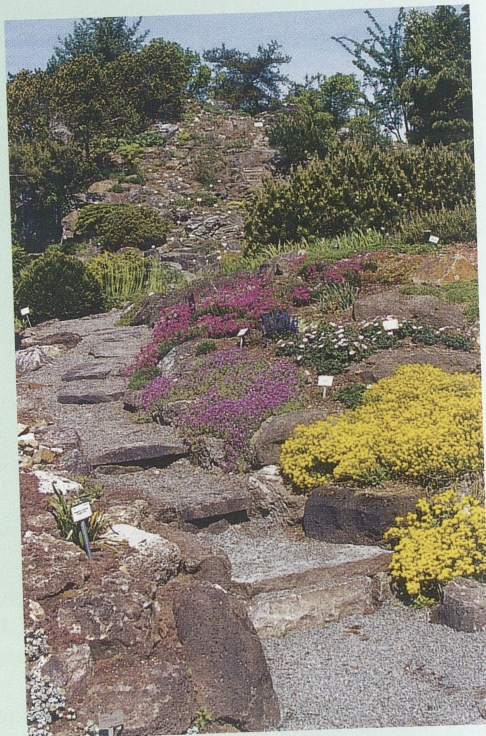

Het biodiversiteitsverdrag – gevolgen voor de boomkwekerij

Drs. W.L.A. Hetterscheid

In 1992 werd in Rio de Janeiro een conferentie gehouden naar aanleiding van de toenemende ongerustheid over het verdwijnen van organismen en ecosystemen op onze planeet. Deze conferentie leidde tot de opstelling van het zogenaamde Biodiversiteitsverdrag (CBD). Dit verdrag trad in 1993 in werking en is inmiddels door vele landen ondertekend en geratificeerd, o.a. door Nederland. Het Nederlandse beleid naar aanleiding van het verdrag is vastgelegd in de notitie "Bronnen van ons bestaan - behoud en duurzaam gebruik van genetische diversiteit".

Het verdrag heeft tot doel om de nu nog aanwezige biodiversiteit te beschermen. Onder biodiversiteit verstaan we het totaal aan variatie in en binnen planten- en diersoorten en hun leefomgeving op aarde. Tevens om het duurzame gebruik van die diversiteit door de mens te reguleren en ervoor te zorgen dat opbrengsten van het gebruik op een eerlijke wijze worden verdeeld met het land van herkomst. Overigens is het begrip biodiversiteit breed opgevat en vallen ook lokale veredelde gewassen eronder (genetische bronnen in algemene zin).

Bij export van oorspronkelijke materiaal uit het land van herkomst naar elders in de wereld is dat land de belangrijkste partij. Andere partijen kunnen hier een waarde aan toegevoegd hebben door bijvoorbeeld selectie of veredeling. Bij de vaststelling van de partijen die moeten kunnen meedelen in opbrengsten van exploitatie van genetische bronnen wordt ook meegewogen in hoeverre lokale kennis in landen van herkomst mee wordt geëxploiteerd. Dit voorkomt dat bij-

voorbeeld traditionele kennis over medicinale eigenschappen van planten wordt gebruikt door andere landen, zonder dat de lokale bevolking daarvan kan meeprofiteren.

Het is belangrijk om te vermelden dat alleen het plantmateriaal, verkregen na de inwerkingtreding van het verdrag op 29 december 1993, formeel onder het verdrag valt. Plantmateriaal dat voordien in het bezit was van botanische tuinen of kwekers, valt niet onder het verdrag.

Biodiversiteitsverdrag en toegang tot genetische bronnen

De CBD regelt hoe lidstaten van het verdrag hun genetische rijkdommen kunnen beschermen door de toegang ertoe door anderen te reguleren. Het verdrag stelt namelijk dat biodiversiteit eigendom is van het land waarin deze zich bevindt. De staat kan daardoor voorwaarden stellen aan de toegang tot genetische bronnen en de verdeling van de opbrengsten daaruit. Vooral veel ontwikkelingslanden hebben deze moge-

8. Biodiversiteit is eigendom van land waarin deze zich bevindt; dit land moeten kunnen meedelen in opbrengsten.

lijkheden opgenomen in hun wet- en regelgeving. Elke lidstaat is gehouden toegang te verschaffen tot zijn biodiversiteit, en de voorwaarden die daarbij gelden. Er mogen geen beperkingen opgelegd worden die de doelstellingen van het verdrag ondermijnen. Wél is het zo dat de toegang tot de biodiversiteit onderhevig is aan wederzijds overeengekomen voorwaarden en **toestemming vooraf** van het land van herkomst.

Tijdens de laatste bijeenkomst van de lidstaten (Conference of the Parties 7) is een werkgroep ingesteld om elementen voor een internationaal regime met betrekking tot de verdeling van de opbrengsten (het zogenaamde 'benefit sharing') bijeen te brengen. Ook werd besproken of een dergelijk regime juridisch bindend kan zijn (de optie die de ontwikkelingslanden nastreven) of juist niet (de optie die de westerse landen nastreven). Nederland gaat in het kader van de Europese Unie een actieve rol spelen in de onderhandelingen over het internationale regime.

Biodiversiteitsverdrag en botanische tuinen

Planten vormen een zeer grote genetische bron

voor exploitatie ten behoeve van allerlei maatschappelijke toepassingen. Te denken valt bijvoorbeeld aan medicinale toepassingen, voedselgewassen, bouwmaterialen (met name hout) en siergewassen. Het verdwijnen van veel plantensoorten is daarom een zorgelijke zaak. Botanische tuinen hebben altijd de rol gehad om een deel van die geweldige diversiteit aan plantensoorten te laten zien aan het publiek en beschikbaar te houden voor wetenschappelijk onderzoek. Bij het ontwikkelen van nieuwe cultivars werd en wordt daarom dan ook veel gebruik gemaakt van planten uit botanische tuinen. De rol van de tuinen als hoeders van (bio)diversiteit in soorten wordt echter steeds belangrijker. En hier zit meteen een essentieel knelpunt.

Er wordt namelijk gesuggereerd, dat de traditionele werkwijze van botanische tuinen een ont-snappingsroute kan zijn voor het verkrijgen van plantmateriaal, waarbij de intenties en regels van de CBD kunnen worden omzeild (v.d. Wollenberg, 2001). Van oudsher wisselen de tuinen namelijk onderling zaden, stekken en hele planten uit, en in het verleden werden die regelmatig aan kwekers en veredelaars ter beschikking gesteld. Het knelpunt wordt prominent als bijvoorbeeld een veredelaar voor een nieuwe cultivar dergelijk materiaal heeft gebruikt en de cultivar gaat vercommercialiseren. Indien dat heeft plaatsgevonden na de inwerkingtreding van de CBD, zou de veredelaar feitelijk met het land van herkomst van het plantenmateriaal een overeenkomst moeten hebben met betrekking tot de verdeling van de opbrengst van de nieuwe cultivar. In het voorbeeld zou de veredelaar van de botanische tuin die herkomstgegevens moeten krijgen en documenteren. Het blijkt bijvoorbeeld dat de kwekersrechtbureaus dergelijke achtergrondinformatie ook opeisen van de kwekersrecht-aanvrager in verband met de CBD regelgeving.

De botanische tuinen zouden hiermee dus een soort intermediaire rol voor het verkrijgen van uitgangsmateriaal voor veredeling worden en dat is een positie die niet gewenst is op dit moment. De tuinen hebben daarom al in een vroeg stadium deze positie besproken en onderling regels afgesproken met betrekking tot de onderlinge verspreiding van plantenmateriaal en hebben afgesproken dat geen materiaal meer beschikbaar wordt gesteld voor commerciële doeleinden. (zie hieronder "Gedragscode").

Botanische tuinen verzamelen ook planten uit het wild, wat een van hun kerntaken is. Ook wanneer ze geen materiaal aan kwekers ter beschikking stellen zullen ze dus met de biodiversiteitswetgeving te maken krijgen.

9. Botanische tuinen hebben eigen gedragscode ontwikkeld voor uitwisselen plantmateriaal.

Gedragscode botanische tuinen

In 2000 is een document opgesteld door een Duitse kring van botanische tuinen waarin onderlinge regels voor het uitwisselen van plantmateriaal zijn vastgelegd. Dit document heet kortweg de "Code of Conduct" (gedragscode). In deze code wordt het uitwisselen van plantmateriaal tussen aangesloten botanische tuinen geregeld in de geest van de CBD. Doel is te bewerkstelligen dat lidstaten van de CBD de botanische tuinen erkennen als volwaardige partners in de naleving van de doelstellingen van de CBD. Hierdoor wordt het voor botanische tuinen mogelijk ongehinderd hun werk ter ondersteuning van biodiversiteitonderzoek voort te zetten en hun collecties te onderhouden en uit te breiden. Dit betekent dat de acquisitie van plantenmateriaal door een deelnemende botanische tuin geheel moet voldoen aan de regels en intenties van de CBD. Daarnaast betekent dit dat de verspreiding van plantenmateriaal vanuit botanische tuinen eveneens dezelfde randvoorwaarde kent. Er wordt dus geen materiaal meer beschikbaar gesteld aan commerciële partijen. Om dit af te dwingen, hebben de bij de gedragscode aangesloten botanische tuinen een verklaring opgesteld, die de afnemer van het materiaal

moet ondertekenen. Deze afnemer kan echter alleen maar een andere botanische tuin zijn, niet een individu en niet een kweker. De verklaring is nodig wanneer de afnemer de Gedragscode niet heeft ondertekend. Is dit wél het geval, dan kan de verklaring achterwege blijven, en is daarmee ook impliciet het commerciële gebruik door de afnemer geblokkeerd.

Deze gedragscode regelt kortweg onder andere de volgende zaken:

1. Het materiaal mag alleen worden ingezet voor het algemene nut, meer in het bijzonder wetenschappelijk onderzoek, voorlichting/onderwijs en zaken met betrekking tot behoud van ecosystemen.
2. De ontvanger van het materiaal moet een volledige set documentatie ervan opstellen en beheeren.
3. De botanische tuin zal gegevens over het materiaal beschikbaar stellen als een instelling die de CBD moet uitvoeren of daarvoor verantwoordelijkheid draagt, daarnaar vraagt.

Commerciële exploitatie van het plantenmateriaal valt niet onder de gedragscode. Wel geeft de code aan dat vercommercialisering van het ma-

teriaal het onderwerp is van een apart af te sluiten overeenkomst tussen de afnemer en het land van herkomst van het materiaal. Het feit dat commerciële exploitatie niet onder de gedragscode valt komt onder andere omdat het overgrote deel van de zadenuitwisseling tussen botanische tuinen een niet-commercieel karakter heeft. Van de geschatte jaarlijkse 6-10 miljoen transacties (export van een zakje zaad van een plantensoort) wordt veel minder dan 1 procent aan kwekers doorgeleverd (pers. comm. V.d. Wollenberg, 2004). De uitwisseling voor commerciële doeleinden is echter veel moeilijker door de sector van de botanische tuinen zelf te regelen, dan de uitwisseling zonder commercieel oogmerk. Vandaar de strikte scheiding binnen de zadenuitwisseling.

Gevolgen voor de boomkwekerij

Het verkrijgen van zaden, planten, stekken en enthout uit botanische tuinen voor verder gebruik in de Boomkwekerij is duidelijk niet meer een zaak van goede wil alleen. Waar in het verleden boomkwekerijen vrij eenvoudig plantenmateriaal konden krijgen van botanische tuinen is nu de vraag in hoeverre dit nog kan, onder welke voorwaarden en vooral hoe? Juist het punt van de vercommercialisering is niet geregeld in de gedragscode van de botanische tuinen en juist dat onderdeel is van essentieel belang voor de Boomkwekerij, waar het tenslotte gaat om commerciële belangen. De botanische tuinen trekken feitelijk hun handen af van dit heikele punt omdat zij de juridische middelen en invloed niet hebben om hierin een sturende rol te spelen.

Enkele praktijkvoorbeelden

1. Kweker neemt plantmateriaal mee uit buitenland en vermeedert dit.

Een kweker neemt bij bezoek aan China (dat CBD heeft ondertekend) uit het wild verzamelde zaden mee van een heester. Hij zaait deze uit, selecteert en benaamt hieruit één cultivar en kweekt deze cultivar op beperkte schaal (zonder hierop kwekersrechtelijke bescherming aan te vragen). Deze kweker dient ervoor te hebben gezorgd dat hij het zaad uit China mag meenemen (exportbepalingen) en dat hij een regeling heeft getroffen met China (of de organisatie binnen China die het materiaal bezat, bijvoorbeeld een botanische tuin) dat er een verdeling van de commerciële opbrengsten plaatsvindt tussen hem en China (of de bedoelde organisatie in China).

2. Kweker neemt plantmateriaal mee uit buitenland, vermeedert dit en vraagt kwekersrecht aan voor deze plant.

Deze situatie is niet anders dan voorbeeld 1, alleen kan het zijn dat het onderzoekende kwekersrechtbureau de herkomstgegevens wenst te hebben en zou kunnen vragen of het uitgangsmateriaal legaal is verzameld.

3. Kweker neemt plantmateriaal mee uit buitenland, vermeedert dit en vraagt kwekersrecht aan voor deze plant; het land van herkomst heeft de CBD echter niet ondertekend.

Hier gelden geen beperkingen anders dan die het land van herkomst buiten de CBD handhaaft met betrekking tot verzamelen en exporteren van plantenmateriaal. Ook het verdelen van commerciële inkomsten is hier niet van toepassing.

4. Kweker vraagt stekken van soort uit botanische tuin, waarbij de oorspronkelijke herkomst van het materiaal bekend is.

De botanische tuin die de Gedragscode heeft getekend zal niet leveren, tenzij het om materiaal gaat dat voor 29 december 1993 al tot de collectie behoorde. In geval de tuin geen lid is van het gesloten Internationaal Netwerk voor Plantenuitwisseling, en indien het om plant materiaal gaat dat NIET in de collectie aanwezig was vóór 29 december 1993, zal de tuin zich ervan moeten vergewissen dat de kweker inderdaad contact heeft opgenomen met het land van herkomst en toestemming vooraf heeft voor de onderzoeksfase. Daarbij moeten op basis van een wederzijdse overeenkomst afspraken gemaakt zijn over zowel de ontwikkelingsfase als de vermarktingfase.

5. Kweker vraagt stekken van soort uit botanische tuin, maar de wilde herkomst is niet bekend

Hier geldt hetzelfde als onder voorbeeld 4.

10. Het meenemen en vercommercialiseren van planten uit bijvoorbeeld China is aan regels gebonden.

De Sierteelt zelf zou hier zelf een krachtige stem over moeten laten horen in CBD kringen en in de Nederlandse politiek.

Concreet: Als een boomkweker bijvoorbeeld een plant uit het wild uit China mee wil nemen, en hij wil deze gaan kweken en verhandelen dan moet hij vooraf contact opnemen met het relevante ministerie of de instantie die de implementatie van de biodiversiteitconventie in China regelt. Volgens de regelen der kunst kan hij het beste eerst contact opnemen met het ABS Focal Point in Nederland, die dan zijn Chinese counterpart benadert over de voorgenomen plannen. Aan het verkrijgen van de vergunning ligt een overeenkomst ten grondslag waarin de voorwaarden naar wederzijdse tevredenheid zijn afgesproken. Deze afspraken hoeven niet alleen over geldelijke zaken te gaan, maar ook over technische en/of wetenschappelijke samenwerking, en/of overdracht van technologie.

Meestal echter zal het zo zijn, dat er helemaal geen levende planten en dieren meer uit deze landen mogen worden meegenomen zonder een toestemming (permit) vooraf. Ook hier geldt dat de relevante organisatie moet worden gevonden in dat land, die dergelijke permits uitdeelt. De permits worden verkregen via de betreffende overheid, via de ABS Focal Point.

Deze zijn per land te vinden op www.bio-div.org/world/parties.asp. Ook kan contact gezocht worden met de Nederlandse ABS Focal

Point, Bert Visser van het CGN.

Voor de boomkwekerij is het wel een extra complicerende factor, dat het vaak om kleine aantallen gaat en het daardoor tot enorme administratieve rompslomp en relatief hoge kosten zal leiden. Daarom is het belangrijk is dat de discussie hierover start en niet alleen in kringen van de boomkwekerij, maar de gehele Nederlandse kwekerswereld. De dreigende administratieve rompslomp was voor de botanische tuinen aanleiding om met het vrijwillige, en zelfopgelegde systeem van Gedagscodes te komen die toegang geven tot het gesloten Internationaal Netwerk voor Plantenuitwisseling.

Naast de gevolgen van de CBD moeten kwekers ook rekening blijven houden met de CITES-regels, welke gaan over wettelijke bescherming van bedreigde planten- en diersoorten, voor kwekers vooral van belang bij in- en uitvoer. Dit staat verder helemaal los van het biodiversiteitsverdrag.

Biodiversiteitsverdrag en kwekersrecht

De vraag is of er een orgaan is in Nederland, dat deze zaken controleert. In ieder geval wordt bij een aanvraag voor kwekersrecht op materiaal nauwkeurig gevraagd naar de herkomst van het gebruikte genetische materiaal bij de veredeling van een nieuwe cultivar. De vraag doemt dus op of een kwekersrechtbureau een kwekersrecht mag/zal toekennen op materiaal waarvan de

herkomst onbekend is of niet door de aanvrager wordt vrijgegeven vanwege de industriële geheimhouding. Daarop is het antwoord "ja", want de vraag naar herkomst hoeft alleen te worden ingevuld als dit gegeven het technisch onderzoek naar de aanmelding ondersteunt. UPOV (de internationale kwekersrechtorganisatie) heeft een beleidsstuk gepubliceerd waarin is aangegeven hoe zij tegen twee zaken in de CBD aankijkt, te weten het vrijgeven van de herkomstgegevens van plantmateriaal en het verdelven van de commerciële opbrengst (zie de lijst van websites aan het eind van dit artikel voor een link naar dit UPOV document, "C/37/21, Annex III"). Aangezien zowel het UPOV-verdrag als de CBD onderdeel van onze nationale wet zijn, ligt een knelpunt op de loer. UPOV zegt namelijk in bewust document tegen de CBD dat het vrijgeven van herkomstgegevens geen verplichting onder het UPOV verdrag is en dat het "benefit sharing" principe van de CBD niet van toepassing is op inkomsten uit de licenties van kwekersrechtelijk beschermde plantencultivars, omdat de UPOV voorschrijft dat er geen enkele wettelijke restrictie mag zijn op het initiatief tot het veredelen van planten. In het document geeft UPOV duidelijk aan dat zij het benefit-sharing principe van de CBD als een dergelijke inperking ziet, omdat het een veredelaar ertoe kan brengen geen moeite te doen om nieuwe cultivars te produceren. Het punt van de wettelijke beperkingen zou weleens geen stand kunnen houden aangezien het Biodiversiteitsverdrag in artikel 15 bepaalt dat er geen beperking op de toegang tot biodiversiteit mag zijn (mits er sprake is van een zinvol gebruik vanuit een verantwoorde milieuvisie). Er moet echter wel worden onderhandeld over de voorwaarden van toegang tot het gebruik ervan. Dat dergelijke onderhandelingen op dit moment moeizaam zullen zijn, bij gebrek aan goede voorbeelden uit de praktijk, is van tijdelijke aard. Voor de ca. 30 belangrijkste voedselgewassen is een uitzondering gemaakt middels het International Treaty, maar het is onwaarschijnlijk dat dit voor de sierteelt of voor de farmaceutische industrie ook zal gebeuren, aangezien juist van die sectoren de revenuën verwacht worden uit het eerlijk delen van het duurzaam gebruik van biodiversiteit. En het zijn die revenuën die in financiële zin het verdrag handen en voeten moeten geven. Recent heeft WIPO (World Intellectual Property Organisation) een technisch document opgesteld waarin de mogelijke spanning tussen regelgeving met betrekking tot patenten en de CBD geïnventariseerd is. Dit document is dit jaar aan

de CBD organisatie aangeboden om te behandelen tijdens de 7^e bijeenkomst van de deelnemende landen ("Conference of Parties"). Nadere details zijn nog niet bekend.

Duidelijk is wel dat, indien materiaal afkomstig is uit een botanische tuin, deze laatste in ieder geval dit "herkomstgeheim" (b.v. gebied waar materiaal verzameld is) zal prijsgeven, wanneer daarnaar wordt gevraagd. Althans, dat is wat de gedragscode voorschrijft. Vooralsnog is onduidelijk of ook hier niet een potentieel conflict smeult met patentrechtregelgeving en kwekersrechtregelgeving. Het zal in praktijk geen grote rol spelen aangezien tuinen wordt ontraden om te leveren aan kwekers of voor andere commerciële doeleinden, totdat de commercialisering goed is geregeld. De tuinen die de Gedragscode getekend hebben hebben zich al verplicht tot het uitsluiten van levering aan commerciële partijen, totdat er zicht is op een goede regeling.

Of de botanische tuin materiaal zal vrijgeven aan een commerciële partij is dus feitelijk nog steeds een beslissing van de tuin zelf, zij het dat de tuin zich er van tevoren van zal willen overtuigen dat de commerciële partij zich zal houden aan de Conventie met betrekking tot de verdere vercommercialisering van het beschikbaar gestelde materiaal. Het gaat hierbij om welk plantenmateriaal dan ook, zoals wilde soorten, reeds geselecteerd materiaal (uit andere botanische tuinen bijvoorbeeld), uit zaad opgekweekt materiaal, cultivars, etc. Ook als het materiaal betreft van soorten die al bij boomkwekers aanwezig zijn, gelden de regels, tenzij zij het materiaal al voor 29 december 1993 in bezit hadden. Dit geldt niet voor materiaal dat verzameld is in landen die de Conventie niet hebben ondertekend. Overigens kunnen dan toch nog importbeperkingen gelden in het land waar het materiaal naar toe gaat, maar dan gebaseerd op lokale importbepalingen die niets met de Conventie te maken hebben. Een lijst met landen die de Conventie hebben ondertekend en geratificeerd, is te vinden op de website van de CBD (zie lijst websites onderaan). Daarnaast kan het zijn dat landen die niet ondertekend hebben, toch exportbeperkingen opleggen voor planten en men derhalve van tevoren toestemming tot het verzamelen en exporteren van planten moet hebben.

Tenslotte

Uit het bovenstaande blijkt tenslotte wel dat het stroomlijnen van verschillende wet- en regelgeving over het verkeer van en exploitatie van plantenmateriaal nog niet voldoende is bereikt. De boodschap naar de boomkwekerij is dan ook

dat zij zich goed realiseert dat de tijd van vrije vergaring en exploitatie van plantenmateriaal voor commerciële doeleinden voorbij is. Of men wel of niet te maken krijgt met officiële instanties doet er niet toe, want Nederland is lidstaat van het Biodiversiteitsverdrag en dat betekent dat eenieder eraan gehouden is in deze context te werken, waar het de exploitatie van genetische bronnen betreft. Het lijkt mij dan ook raadzaam dat de Boomkwekerij zich hierover goed laat informeren door bijvoorbeeld het Productschap Tuinbouw, de Raad voor het Kwekersrecht en veredelingsorganisaties zoals Plantum NL. Met name het potentiële knelpunt tussen CBD en kwekersrecht verdient aandacht.

Dankzegging

De auteur is dank verschuldigd aan dhr. Bert van den Wollenberg (Botanical Gardens Conservation International, BGCI) voor verhelderende discussies omtrent de rol van botanische tuinen in het kader van het Biodiversiteitsverdrag.

Literatuur

WOLLENBERG, B. V.D. (2001): Botanische tuinen en het Biodiversiteitsverdrag: van geduldig papier naar echte verandering - Bull. Bot. Tuinen Wageningen 40: 6-11.

Informatiebronnen op internet

CBD WEBSITE:

www.biodiv.org/default.aspx (in Engels)

VERENIGING VAN DUITSE BOTANISCHE TUINEN, CBD WEBSITE (incl. links naar relevante documenten)

www.botanik.uni-bonn.de/botgart/f+e_eng-lisch.html (in Engels)

NEDERLAND EN DE CBD:

www.biodiversitysummit.nl/introductie/1.html

NOTITIE "BRONNEN VAN ONS BESTAAN ETC."

www.minlnv.nl/infomart/parlemnt/2002/par02143.pdf

WIPO EN DE CBD:

www.wipo.int/documents/en/meetings/2003/igc/index_5.htm (in Engels)

UPOV EN DE CBD:

www.upov.int/en/news/2003/pdf/cbd_response_oct232003.pdf (in Engels)

Drs. W.L.A. (Wilbert) Hetterscheid

Curator Botanische Tuinen Wageningen Universiteit & Research

Summary

The Convention on Biodiversity (CBD), signed and ratified by many countries, has a profound influence on the ways in which growers and breeders of nursery stock material may acquire plant material from abroad. Countries that signed the CBD will no longer allow plant material to be collected in the wild, without a prior permit and a contract for a fair share of the possible commercial benefit derived from that material ("benefit sharing"). Botanical gardens are a major source of plant material for breeders. The gardens have also implemented the rules of the CBD and may therefore require a breeder to sign a document, that he will follow the CBD rules such as benefit sharing. It may therefore become more difficult for growers to acquire new plant material from foreign countries. The international Plant Breeders' Rights organisation (UPOV) recognised two potential conflicts between their rules and those of CBD. The disclosure of the origin of the plant material (CBD requirement) is in conflict with UPOV rules that acknowledge that this information is part of intellectual property and breeders may keep it secret. Secondly, benefit sharing (a CBD requirement) may frustrate the willingness of breeders to develop new cultivars, whereas UPOV stimulates the breeding of cultivars as part of improving society. The conflict between CBD rules and UPOV rules has not yet been resolved in international legislation.